

ARBITRAJ JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH

¹Akramov Akmaljon

Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro xususiy huquq kafedrasida o'qituvchisi

Gmail: lawyerjon191919@gmail.com

Tel: +998903371919,

²Bahodirova Sitora

Toshkent davlat yuridik universiteti
"Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti
4-kurs talabasi

Gmail: bsitoragulomovna@gmail.com

Tel: +998933141841.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7359398>

ARTICLE INFO

Received: 15th November 2022

Accepted: 24th November 2022

Online: 25th November 2022

KEY WORDS

Arbitraj, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, nizolarni onlayn hal qilish, videokonferensiya.

ABSTRACT

Texnologiya va ilm- fanning rivojlanishi insoniyatning hayotiga ko'plab o'zgartirishlar kiritdi. Zamonaviy texnologiyaning taraqqiy etishi natijasida qo'lda amalga oshiriladigan huquqiy operatsiyalar o'rnini Internet yordamida tezkor amalga oshiriladigan onlayn operatsiyalar egalladi. Bunday zamonaviy texnologik yutuqlardan foydalanish arbitraj orqali hal qilinadigan huquqiy nizolar sonining ko'payishiga yordam beradi. Nizolarni hal qilishda sun'iy intellekt hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish arbitrlarning faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, hujjatlar tayyorlash vaqtini qisqartirishga yordam beradi, shuningdek, nizolarni arbitraj orqali hal qilish jarayonlariga ham keng huquqiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq, fuqarolik-huquqiy xarakterdagi nizolarni hal qilishda raqamli texnologiyalardan keng foydalanilishiga qaramay barcha yurisdiksiyalar ham arbitraj jarayonlarini to'liq miqyosda raqamlashtirishga tayyor emas. Olingan nazariy ma'lumotlarning tahlili asosida ushbu maqolada arbitraj jarayonlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish tendensiyalarini tahlil qilish hamda ba'zi tegishli muammolarni ta'kidlash maqsadga muvofiq.

Hozirgi vaqtda dunyo texnologik inqilobni boshdan kechirmoqda, bu esa insoniy munosabatlarning barcha sohalarida sezilarli darajada o'zgarishlarga olib keladi. Xususan, yangi texnologiyalar tomonlar o'rtasidagi nizolarni hal qilishining yo'llari va yondashuvlarini

o'zgartirdi. Agar nizolarni muqobil hal qilish ularni sudda hal qilishdan ko'ra samarali usul sifatida qaraladigan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishiga mos ravishda, nizolarni onlayn hal qilish yanada samarali mexanizm hisoblanadi. Sud tizimida

raqamlashtirilgan texnologiyalardan foydalanish odil sudlovni amalga oshirishdagi to'siqlarni kamaytirmoqda, sud jarayonlarining samaradorligi oshmoqda. Raqamli sud tizimi vositasida nizolarni onlayn hal qilish, odil sudlovni amalga oshirishdagi to'siqlarni kamaytiradi hamda sud jarayonlarining samaradorligi oshiradi.

Nizolarni onlayn hal qilish evolyutsiyasi ikkita asosiy pragmatik va mafkuraviy kuchlar orqali vujudga kelgan. Onlayn faollikning va onlayn xizmatlarning o'sishi arbitrajda nizolarni onlayn hal qilish tizimining vujudga kelishiga birinchi va asosiy sabab bo'ldi. Buning asosida esa onlayn tijorat hamda onlayn kommunikatsiyalar sohasida erishilgan yutuqlar hamda sun'iy intellekt texnologiyalari turar edi. Ikkinchi sabab bo'lib esa, odil sudlovni ta'minlash zarurati xizmat qildi¹. Boshqacha qilib aytganda, raqamli vositalar nizolarni hal qilishning onlayn tizimlarini, shu jumladan arbitrajni rivojlantirishga yordam bergan ko'p qirrali jarayonni qisqa qilib quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- onlayn nizolarning yangi sinfi paydo bo'ldi va mavjud analog qurilmalar bu nizolarni hal qilish uchun yaroqsiz bo'lib qoldi;
- onlayn texnologiyalar mavjud arbitraj ish yurituvdagi mexanizmlarni dinamik ravishda moslashtirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni taqdim etdi;
- odil sudlovdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash, nizolarni hal qilish va nizolarni hal qilish xarajatlarini kamaytirish talablari qisman Internetda

xizmatlarni taklif qilish orqali qondirila boshlandi;

- nizolarni hal qilish bo'yicha elektron xizmat ko'rsatuvchi provayderlar, boshqa xizmat ko'rsatuvchi provayderlar kabi, ko'proq auditoriyani jalb qilishga intildi.

Odil sudlovni amalga oshirish tizimida internet kommunikatsiyalarining tarqalishini ikkita asosiy jihatini ko'rib chiqish mumkin. Bir tomondan, sud tizimlarini, jumladan, arbitraj jarayonlarini raqamlashtirish odil sudlovni amalga oshirishda yangi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Boshqa tomondan, yangi texnologiyalar odil sudlovni amalga oshirishdagi to'siqlarni kamaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi².

Shu bilan birga, yangi texnologiyalar va onlayn aloqa nizolarni hal qilishning mavjud usullarini yanada qulayroq qilish va odil sudlovni amalga oshirish uchun yangi onlayn jarayonlar va institutlarni rivojlantirish vositasiga aylandi. Ko'p jihatdan texnologiyaga tayanadigan nizolarni hal qilish tartib-qoidalarini yaratish bu borada o'z-o'zidan paydo bo'lgan yangilik emas, bu shunchaki nizolarni hal qilishning mavjud mexanizmlariga zamonaviy texnologiyalarning kirib borishidagi navbatdagi bosqichidir.

ASOSIY QISM

Arbitrajda raqamli texnologiyalardan foydalanishning zamonaviy tendensiyalari.

Nizolarni onlayn hal qilish (Online Dispute Resolutions – ODR) texnologiyasining paydo bo'lishi yuridik va texnologik aspektlar o'rtasidagi munosabatning mahsuli hisoblanadi.

¹ Ayelet Sela. The Effect of Online Technologies on Dispute Resolution System Design: Antecedents, Current Trends and Future Directions. Lewis & Clark Law Review. 2017. 21 (3), 635–636.

² Ethan Katsh and Orna Rabinovich-Einy, Digital Justice: Technology and the Internet of Dispute (Oxford University Press, 2017), 45–54.

Internet va axborot texnologiyalari ma'lumotlar almashinuvini, shu jumladan huquqiy ma'lumotlar almashinuvini keltirib chiqaradi. Bu esa o'z navbatida huquqiy va iqtisodiy globallashuvni harakatga keltiruvchi faktor hisoblanadi. Boshqacha so'z bilan, nizolarni onlay hal qilishni informatsion texnologiyalarning mahsuli deb atash mumkin³.

Biznes tashkilotlari, o'z navbatida, ODRga qiziqish bildirmoqdalar, buning asosiy sababi shundaki bunday mexanizmlar nizolarni hal qilishning xususiy, tez va arzon vositalarini taklif qilish potentsialiga, shuningdek, o'z a'zolariga iste'molchilar ishonchini qozonishda yordam berish potentsialiga ega. eBay kabi onlayn bozorlar ODR mexanizmlarining eng qizg'in tarafdorlari va aslida ishlab chiquvchilari bo'lganligi bejiz emas. O'z tovarlari va xizmatlarini onlayn taklif qilishga qaror qilgan taniqli chakana sotuvchilardan farqli o'laroq, ushbu turdagi platformalarda yangi tashkil etilgan "savdogarlar"ning ko'pligi onlayn mijozlarni jalb qilish uchun o'z brendining o'rnatilgan obro'siga tayanishi mumkin emas. Iste'molchilar tashkilotlari, aksincha, odatda ODRni iste'molchilar huquqlarini ta'minlash tizimi sifatida ko'rishadi. Ushbu ijobiy idrok, odatda, ushbu tashkilotlarning iste'molchilar arbitrajiga nisbatan mavjud bo'lgan shubhadan keskin farq qiladi. Garchi iste'molchilar va korxonalar tez va arzon narxni qoplashga imkon beruvchi mexanizmlarni ishlab chiqishda umumiy manfaatlarga ega bo'lishsa-da, iste'molchilar tashkilotlari natijalarning majburiyiligi, amaldagi jarayon standartlari,

huquqbuzarliklarni tartibga soluvchi qonunlar, nizoning mohiyati va xarajatlarni taqsimlash kabi fundamental masalalarda himoya qilish uchun qarama-qarshi manfaatlarga ega deb hisoblaydilar⁴.

O'z navbatida texnologiyalar nizolarni muqobil hal etish (Alternative Dispute Resolution – ADR)ning globallashuviga olib keladi. Texnologiyalardan milliy miqyosda ham, xalqaro darajada ham axborot va bilimlarni tarqatish vositasi sifatida foydalaniladi. Nizolarni muqobil hal qilish jarayonida elektron vositalar, onlayn platformalar, shuningdek, sud dasturlaridagi ishlarni avtomatlashtirilgan tarzda boshqaradigan vositalar mavjud⁵.

Nizolarni onlayn hal qilish bu – nizolarni muqobil hal etishning mavjud shakllarini, shu jumladan arbitraj jarayonlarini ham amalga oshirishdir. Axborot texnologiyalari yordamida nizolarni hal qilishga bo'lgan birinchi urinishlar 2000-yillarning boshlarida amalga oshirilgan⁶. ODRda ya'ni nizolarni onlayn hal qilishda butunlay yoki qisman onlayn rejimda informatsion va kommunikatsion texnologiyalardan foydalaniladi. Nizolarni onlayn rejimda hal etishda sun'iy intellekt, videokonferensaloqa, ishlarni boshqarishning murakkab tizimlari va onlayn platforma kabi texnologiyalar xizmat qiladi⁷.

³ Nadja Alexander. Mobile Mediation: How Technology is Driving the Globalization of ADR. Hamline Journal of Public Law and Policy. 2006. 27 (2) 244–245.

⁴ Bahramovna, B. M. (2022). Raqamli makonda onlayn nizolar tushunchasi va ularning huquqiy maqomi. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMYIY JURNALI, 163-168.

⁵ Ермакова Е. П., Фролова Е.Е. Искусственный интеллект в гражданском судопроизводстве и арбитраже: опыт США и КНР. Москва, 2021. Сер. Гражданский и арбитражный процесс. 26-27.

⁶ . Ethan M. Katsh. The Online Ombuds Office: Adapting Dispute Resolution to Cyberspace.2022.

⁷ Riikka Koulu. Dispute Resolution and Technology: Revisiting the Justification of Conflict Management (University of Helsinki Conflict Management Institute). 2016. P. 94

Zamonaviy kommunikatsiya nuqtayi nazaridan ODR ya'ni nizolarni onlayn hal etish ikki turga bo'linadi. Birinchi turi – nizolashayotgan tomonlarning Skype, MS TEAMS, Zoom kabi aloqa vositalar yordamida bir vaqtda, sinxron tarzda bir-birlari bilan muloqoti orqali nizolarni onlayn hal qilish. Ikkinchi turi esa, tomonlarning turli vaqtlarda, sinxronlashtirilmagan tarzda bir-biri bilan ma'lumot almashinuvi orqali nizolarni online hal qilish⁸. Bundan tashqari nizolarni hal etishda foydalaniladigan raqamli vositalarni ular bajaradigan funksiyalarga qarab ham turli toifalarga bo'lish mumkin. Birinchi toifaga: video va telefon qo'ng'iroqlari, videokonferensiyalar, forumlar va boshqa o'zaro xabar almashish vositalari kiradi. Ikkinchi toifaga esa axborot olishni soddalashtiradigan, g'oyalar, qarorlar qabul qilish strategiyalarini yaratish uchun uchun foydalaniladigan raqamli vositalar kiradi. ODR tizimida foydalaniladigan texnologiyalar nafaqat hozirgi kunda foydalanilayotgan kommunikatsion texnologiyalarni, balki, sun'iy intellekt, neyron tarmoqlar va ularni o'rganish usullarini ham o'z ichiga oladi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi zamonaviy ishlanmalar raqamli odil sudlovga o'tishga sabab bo'lmoqda, shuningdek, odil sudlovni amalga oshirish usullarini qayta belgilab bermoqda. Raqamli odil sudlovning maqsadi nafaqat barcha turdagi nizolarning qanday kelib chiqishini, balki nizolarni hal qilish va oldini olish uchun texnologiyadan qanday

foydalanish mumkinligini ham aniqlashtirishdir. Tomonlarning protsessual adolatdan qoniqlashlari ularning istalgan natijaning qonuniyligini idrok etishlariga ta'sir qiladi. Shunday qilib, fuqarolarning odil sudlov jarayonining adolatlilikini ijobiy qabul qilishi ularning natijalarni tan olish ehtimolini oshiradi.

Nizolarni hal qilish jarayonini tomonlarning ehtiyojlari, imtiyozlari va manfaatlariga moslashtirishda muhim rol o'ynaydigan texnologiyalar va algoritmlar rivojlanib borayotgan bir paytda, ODR(nizolarni muqobil hal etish) raqamli asr uchun yaratilgan adolatli va samarali jarayonlarni taklif qilish orqali nizolarni hal etishning an'anaviy usullaridan voz kechish kerak ekanligini anglatadi. Vaqt o'tishi bilan, ODR jarayonlarining yangi tizimi onlayn aloqaning o'ziga xos xususiyatlarini va nizolarni raqamli hal qilishga o'tish bilan bog'liq siljishlarni namoyon etish uchun mo'ljallanganligi aniq bo'lib bormoqda. Bu birinchi navbatda, an'anaviy aloqa usullaridan onlayn muloqotga o'tish bilan bog'liq. Dastlab, jismoniy o'zaro aloqaning yetishmasligi nizo ishtirokchilari tomonidan onlayn aloqaning salbiy jihati sifatida qabul qilindi. Biroq, vaqt o'tishi bilan raqamli aloqa vositalaridan foydalanish afzallik sifatida baholana boshladi⁹. Xuddi shu narsa sud hujjatlarini topshirish va saqlash uchun maxsus dasturlar va onlayn platformalardan foydalanishga ham tegishli. Raqamli texnologiyalar avtomatlashtirish orqali arbitrajda nizolarni hal qilish jarayoni samaradorligini oshiradi, bu ODR tizimlariga katta hajmdagi ma'lumotlar

⁸Купчина Екатерина Валентиновна. Процессы цифровизации в международном арбитраже: на примере Индонезии. Журнал:Юридическая наука. Москва, 2022.

⁹ Gauthier Vannieuwnhuysse. Arbitration and New Technologies: Mutual Benefits. Journal of International Arbitration. 2018. 35(1) p. 119–129.

bilan ham bemaolol ishlay olish imkonini beradi.

Arbitrajda nizolarni hal qilishda raqamli vositalardan foydalanish odil sudlovni amalga oshirishni kengaytirish uchun keng imkoniyat yaratib beradi. Bir tomondan, ishni o'tkazib yubormasdan yoki uzoq yo'l uchun xarajat qilmasdan, oson va 24 soat davomida masofaviy aloqa orqali samaradorlik va adolatlikni oshirish mumkin. Shuningdek, yangi ishlab chiqilgan platformalarda taklif etilayotgan sodda til va individual parametrlar ham tomonlarga o'z huquq va imkoniyatlarini yaxshiroq tushunish, shuningdek, ularning manfaatlari va ehtiyojlarini oydinlashtirish imkonini beradi. Bunga qo'shimcha ravishda, oldindan ishlab chiqilgan algoritmik parametrlar va dasturiy ta'minot bilan bog'langan konfiguratsiya qarorlarni qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan ba'zi bir noto'g'ri fikrlarni cheklashga yordam beradi. Bu esa nizolashayotgan tomonlar uchun yanada adolatli natijalarga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Nizolarni hal qilish jarayonini tomonlarning ehtiyojlari, imtiyozlari va manfaatlariga moslashtirishda muhim rol o'ynashi mumkin bo'lgan texnologiyalar va algoritmlar rivojlanib borayotganligi sababli, onlayn arbitraj jarayonlari nizolarni hal qilishning an'anaviy usullaridan voz kechish orqali raqamli

adolatni amalga oshirish uchun asos yaratadi hamda raqamli asr uchun yaratilgan adolatli va samarali jarayonlarni taklif qiladi. Onlayn arbitraj tushunmovchiliklar va nizolarga to'la bo'lgan, ammo ularni samarali hal qilish qobiliyatiga ega bo'lmagan muhitda paydo bo'ldi. Dastlab, nizolarni hal qilishning onlayn mexanizmlarini ishlab chiquvchilar nizolarni hal qilishning an'anaviy muqobil jarayonlarini taqlid qilishga va ularni hal qilish uchun xuddi shu usullarning onlayn ekvivalentlarini taklif qilishga harakat qilishdi. Biroq, vaqt o'tishi bilan nizolarni onlayn hal qilish jarayonlarining yangi avlodi onlayn o'zaro aloqaning o'ziga xos xususiyatlarini va nizolarni raqamli hal qilishga o'tish bilan bog'liq rivojlanishni namoyon qilib berish uchun mo'ljallanganligi aniq bo'ldi. Umuman olganda, onlayn arbitraj raqamli asr uchun mo'ljallangan adolatli va samarali jarayonlarni taklif qilish orqali raqamlashtirilgan odil sudlovni amalga oshirish uchun asos yaratib, nizolarni hal qilishning an'anaviy usulidan chuqur voz kechishni anglatadi. Nizolarni onlayn hal qilishning turli xususiyatlari, shu jumladan, dastlab kamchiliklar sifatida ko'rilgan sun'iy intellekt texnologiyalari hozirda foydali deb baholanmoqda, bu esa nizolarni norasmiy hal etishda monitoring, sifat nazorati, izchillik va shaffoflikni oshirishga yordam beradi.

References:

1. Akramov, A., & Kalkonov, R. (2022). Importance of application of unidroit principles in the republic of Uzbekistan and its place in the legislative system. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(4), 287-292.
2. Bakhramova, M. (2022). Legal Regulation of Electronic Arbitration: Recognition and Execution of its Decisions. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 5, 412-415.

3. Bahramovna, B. M. (2022). Raqamli makonda onlayn nizolar tushunchasi va ularning huquqiy maqomi. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 163-168.
4. Gulyamov, Said, and Mokhinur Bakhramova. "Digitalization of International Arbitration and Dispute Resolution by Artificial Intelligence." World Bulletin of Management and Law 9 (2022): 79-85.
5. Gulyamov, S., & Yusupov, S. (2022). Issues of Legal Regulation of Robotics in the Form of Artificial Intelligence. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 5, 440-445.
6. Rustambekov, Islambek, and Mokhinur Bakhramova. "Legal Concept and Essence of International Arbitration."
7. Ayelet Sela. The Effect of Online Technologies on Dispute Resolution System Design: Antecedents, Current Trends and Future Directions. Lewis & Clark Law Review. 2017. 21 (3), 635-636.
8. Ethan Katsh and Orna Rabinovich-Einy, Digital Justice: Technology and the Internet of Dispute (Oxford University Press, 2017), 45-54.
9. Nadja Alexander. Mobile Mediation: How Technology is Driving the Globalization of ADR. Hamline Journal of Public Law and Policy. 2006. 27 (2) 244-245.
10. Ермакова Е. П., Фролова Е.Е. Искусственный интеллект в гражданском судопроизводстве и арбитраже: опыт США и КНР. Москва, 2021. Сер. Гражданский и арбитражный процесс. 26-27.
11. Ethan M. Katsh. The Online Ombuds Office: Adapting Dispute Resolution to Cyberspace.2022.
12. Riikka Koulu. Dispute Resolution and Technology: Revisiting the Justification of Conflict Management (University of Helsinki Conflict Management Institute). 2016. P. 94
13. Купчина Екатерина Валентиновна. Процессы цифровизации в международном арбитраже: на примере Индонезии. Журнал:Юридическая наука. Москва, 2022.
14. Gauthier Vannieuwnhuuse. Arbitration and New Technologies: Mutual Benefits. Journal of International Arbitration. 2018. 35(1) p. 119-129.